

İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
Cilt 2, Sayı 2, 2013, s. 47-60.
www.inijoss.com

İSMET ÖZEL'İN SAVUNMASI: SOKRATES VE İSMET ÖZEL BAĞLAMINDA FELSEFE- EDEBİYAT İLİŞKİSİ

Fatih ÖZTÜRK

İnönü Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, 44280, Malatya/Türkiye
fatihozturk148@gmail.com

Özet

Edebiyat ve felsefe çok uzun zamandan beri insanoğlunun düşün dünyasında iki temel uğraş halinde varlığını sürdürmüştür. Edebiyat, insanın zihinsel, duygusal ve estetik yönlerinin bir ürünü olarak ortaya çıkar. Felsefe ise bizzat bu zihinsel ve estetik faaliyet üzerine düşünmeyi öğretti olarak kabul eder. Sokrates yalnızca yaşadığı dönemde değil, günümüzde de seçkin bir karakter olarak birçok kişiye ilham vermeye devam etmektedir. İsmet Özel ise büyük bir şair olmasının yanı sıra düşünür kimliği ile de öne çıkmaktadır. Platon'un Sokrates'in Savunması ve İsmet Özel'in Celladına Gülümserken Çektirdiğim Son Resmin Arkasındaki Satırlar adlı eserleri birçok bakımdan benzerlik göstermektedir. Bu benzerlikler, isnat edilen suçlar, ölüm ve adalet anlayışı ve Sofistlik algısı başlıkları altında toplanabilir. Sonuç olarak, Sokrates ile İsmet Özel'in yaşadıkları dönem arasında yaklaşık olarak iki buçuk milenyum vardır. Ancak düşünceleri, tabii tutuldukları muamele ve bu muameleyi karşılayış biçimleri bakımından aralarındaki mesafe yok denecek azdır.

Anahtar Kelimeler: *Felsefe ve edebiyat ilişkisi, Sokrates, İsmet Özel, Ölüm, Adalet, Yasalara itaat.*

İSMET ÖZEL’İN APOLOJİSİ: FELSEFE VE EDEBİYAT İLİŞKİSİNİN SOKRATES VE İSMET ÖZEL KULLANIMINDA İZLENİMLERİ

Abstract

Literature and philosophy have existed in the intellectual world of human beings for a very long time. Literature emerges as a product of the mental, emotional and aesthetic aspects of a human being. Philosophy is the teaching which contemplates on these mental and aesthetic activities. Socrates continues to inspire many people today as a distinguished character as well as during his lifetime. İsmet Özel, as well as being a great poet, stands out with his thinker identity. Plato's Apology and İsmet Özel's Celladım Güümserken Çektirdiğim Son Resmin Arkasındaki Satırlar are similar in many ways. These similarities could be studied under the headings of the crimes alleged, understanding of death and justice, and the perception of Sophism. As a conclusion, there is approximately two and a half millennia between Socrates and İsmet Özel; however, there is almost no distance between them in terms of the treatment they underwent and welcoming it.

Key Words: *The relationship between philosophy and literature, Socrates, İsmet Özel, Death, Justice, Obedience to the law.*

GİRİŞ

Mevlana Celaleddin Rumi'ye filozofların Őu Şekilde imrendikleri rivayet edilir: “Siz bu kadar karmaŐık meseleleri bu kadar basit bir Şekilde açıklamayı nasıl beceriyorsunuz? ”. Onun filozoflara verdiği cevap ise yine bir soru Őeklinindedir: “Siz peki bu kadar basit meseleleri bu kadar karmaŐık meseleler haline getirmeyi nasıl beceriyorsunuz? ”. Filozoflara bu cevabı veren Mevlana'nın bir filozof olmadığı iddia edilebili mi? Veya büyük bir Şair? Elbette ki Mevlana hem büyük bir filozof hem büyük bir mutasavvıf hem de büyük bir Őairdir. Hint ve Batı felsefesi ile en azından tanışık hale gelmeden Hermann Hesse'nin tam manası ile anlaşılması mümkün müdür? Siddartha'nın deneyim tutkusu, *Boncuk Oyunu*'ndaki Joseph Knecht'in rasyonel dünya ile gerçek hayat arasında tercih yapmadaki çaresizliği felsefe bilmeden doğru analiz edilebilir mi? Felsefi bir bakış açısı kazanmadan, Peyami Safa'nın *Yalnızız* adlı eserinde kurduğu ve Simeranya diye adlandırdığı ütopik dünyasının bizatihi varlığının sebebi sezilebilir mi? İŞte felsefe birçok hakiki edebiyat eserinde yazarın veya Şairin mlahazalarını rerken baŐvurduĐu kurnası asla murdar olmayan ilk pınar gözüdür.

Edebiyat ve felsefe çok uzun zamandan beri insanoğlunun düşün dünyasında iki temel uğraş alanı halinde varlığını sürdürmektedir. Edebiyat, insanın zihinsel, duygusal ve estetik yönlerinin bir ürünü olarak ortaya çıkar. Felsefe ise bizzatihi bu zihinsel ve estetik faaliyet üzerine düşünmeyi öğretti olarak kabul eder. Felsefenin edebiyatta mündemiç halde olması, felsefenin ise temayüz ederken seçtiği yüz ve araç olarak edebiyatın sunduğu otağ, felsefe ile edebiyatın sıkı ilişkisini anlatır. Bir başka deyişle, felsefenin edebî, edebiyatın ise felsefî olması iki disiplin arasındaki kuvvetli irtibatın en temel göstergesidir.

Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus* adlı eserine şöyle der: “Olası bütün bilimsel sorularımız cevaplandığında bile, hayata ilişkin sorunların hiç dokunulmadan kaldığını hissederiz” (Wittgenstein, 1961: 149). Bilimsel meseleler her ne kadar hayatın bir parçası olsa da hayat bilimin tek başına çözümleneceği bir alandan daha fazlasını ifade eder. Hayata dair sorularımıza cevap arayabileceğimiz müracaat noktalarımızın iki temel taşı felsefe ve edebiyattır. Yüzyıllar boyu filozoflar ve edebiyatçılar dünyayı, hayatı, duyguları, düşünceleri, alışkanlıkları, hırsları, beklentileri, varoluş meselelerini, metafizik gerçekliği kısacası hayata dair ne varsa onu incelemişlerdir. Oluşturdukları bu mülahazalarda bazı felsefeciler kimi zaman, fikirlerini açmak, ikna edici hale getirmek ve kimi zaman da somutlaştırmak için edebiyata ihtiyaç duymuş ve ona başvurmuşlardır. Bazı edebiyatçılar ise, estetik bir temelde eserlerine boyut, muhteva ve derinlik kazandırmak için felsefeyi dayanak noktası olarak kullanmışlardır.

Edebiyat ile felsefe arasındaki ilişki çok yönlü olup birden fazla alanı kapsar. Her şeyden önce, edebiyat ile felsefe arasındaki ilişki büyük ölçüde felsefecinin edebiyatı, edebiyatçının da felsefeyi nasıl gördüğü sorularına verilen cevaplar ile yakından ilgilidir. Bir felsefeci için edebiyat birçok anlamda faydalanabileceği bir araç konumundadır. Bu anlamda felsefeci edebiyatı, kendini nesnel hale getirmek, özneyi farklı bir yoldan ele almak, belirsiz duyguları edebiyat aracılığıyla daha net hale getirmek ve düşüncelerini edebileştirerek iletmek açılarından bir avantaj olarak kullanabilir (Shusterman, 2010: 11-12). Her iki alan da varoluş sorununu, metafizik gerçekliği ele alır. Felsefe varoluş meselesine bakarken tümel kavramlar üzerinden ilerler; edebiyat ise tikel karakterler oluşturarak tümele varır. Dil, her iki alanın paylaştığı bir ortak paydadır ve edebiyat da felsefe de dil aracılığıyla dilde var olurlar. Felsefenin edebiyatı kapsadığı düşüncesi de bazı bilim adamlarınca öne sürülmüştür. Bu bakış açısına göre, estetik felsefenin bir alanıdır, edebiyat bilimi ise estetiğin kapsamında yer alır (Aytaç, 2003: 70). Bu anlamda da edebiyat ile felsefe arasındaki ilişki bir aile bireyliği düzeyine kadar yaklaşmaktadır. Ayrıca, birçok edebiyat kuramı felsefî yaklaşımların edebî sahaya yorumlanması şeklindedir. Örneğin, ‘materyalist eleştiri’ Karl Marx’ın fikirleri ile temellendirilirken, Yeni Tarihselciliğin oluşumunda Michel Foucault, Jacques Derrida, Claude Lévi-Strauss ve Roland Barthes gibi düşünürlerin görüşleri etkili olmuştur. Edebiyat felsefesi şeklinde adlandırılan bu alan bu ilişkinin bir ürünüdür. Bu anlamda,

Fatih Öztürk

edebiyat felsefesinin ilk görevlerinden birisi onun edebiyatla felsefe arasındaki ilişkinin araştırılıp nasıl farklılaştıklarının ve hangi ortak noktalarda bulduklarının ortaya çıkarılmasıdır. Edebiyat felsefesi, aynı zamanda, edebiyattaki felsefeyi araştıran, edebî metinlerdeki felsefî düşünce ya da içeriklerin anlamlarını gün ışığına çıkaran bir felsefe türüdür (Cevizci, 2011: 146).

Edebiyat ve felsefe arasındaki bu sıkı ilişki kimi zaman bir filozofun düşüncelerini izah ederken edebiyata başvurmasıyla kimi zaman da bir edebiyatçının veya şairin eserinde felsefî bir altyapı üzerine düşüncelerini inşa etmesi şeklinde temayüz eder. Büyük Türk şairi İsmet Özel'in şiirleri de işte bu ilişkinin en göz alıcı örneklerinden biridir. Denilebilir ki onun hiçbir şiiri yoktur ki felsefî bir altyapısı olmasın. Bu çalışmamızda İsmet Özel'in başta *Celladıma Gülümserken Çektirdiğim Son Resmin Arkasındaki Satırlar* olmak üzere şiirleri Sokratik bakış açıları ihtiva etmeleri bakımından ele alınacak ve mezkûr şiir ile Sokrates'in Savunması arasındaki analogi incelenecektir. Sokrates ve İsmet Özel'in yaşamlarında ve düşün dünyalarındaki paralellik ortaya konacak ve bu anlamda felsefe ile edebiyat arasındaki yakın ilişki örneklerle açıklanacaktır.

Yer yer kendi hayatını Sokrates'in hayatı ile bir tutan Özel bütün filozoflar arasında Yunan filozofu Sokrates'e apayrı bir önem ve ihtişam atfeder. Sokrates'in en belirgin özelliklerinden biri düşüncelerini hayata geçirmesi yani filozofça yaşamasıdır. Bu anlamda, İsmet Özel de hayatı boyunca düşünceleri neyi gerektiriyorsa o şekilde hayatını idame ettirdiği kanısındadır. Sokrates'in çağdaşları ile olan uyumsuzluğu da İsmet Özel için geçerlidir. Özel, hangi düşünce çevresinde bulunmuşsa hep o çevrenin muhalifi olarak görülmüştür. Her ikisi de toplumun değerlerine titizlik gösterdikleri için saldırıya uğradıkları kanaatindedirler. Sokrates 70 yaşında yargılanmıştır, Özel ise kendi iddiasına göre 40 yaşında. Sokrates muhalifliğinin ve ahlaki değerlere gösterdiği mertebeye bakımından yüksek titizliğinin bedelini canı ile ödemiş yani madden de yargılanmış iken Özel yalnızca manen ve mecazi olarak yargılanmış ama bu yargılanmasının Sokrates gibi hiç de hak etmediği gerekçeler ve sonuçlarla gerçekleştiğini öne sürmüştür (Celladıma Gülümserken).

Sokrates ölümün kendisini korkutmadığını savunmasında ve Platon'un diğer birçok diyalogunda dile getirir. İki düşünür arasındaki benzerlik burada da söz konusudur. İsmet Özel de ölümden çekinmez; çekinmediği gibi celladına karşı gülümser. Ölümün bir nihayet olmadığı kabulü her iki düşünürde de herkes tarafından edinilmesi zor bir ferahlık ve cesaret gösterisi şeklindedir.

Sokrates hayatı boyunca hep Sofistleri eleştirmiş ve onlarla mücadele etmiştir. Ayrıca, onların para karşılığı yaptıkları işin erdemli bir iş olmadığını söylemiştir. Çünkü Sofistler Antik Yunan'da para karşılığı retorik, hukuk gibi dersler veriyorlardı. Doğrunun, iyinin, güzelin herkese göre değiştiğini iddia ederek tek bir doğrunun, iyinin veya güzelin olmadığını söylemiş oluyorlardı. Onların aksine Sokrates ise her zaman ve her yerde geçerli erdem peşinde idi. Sofistlerin retorik inceliklerini kullanarak iş kotarmalarını erdemli bir davranış

olarak görmüyor ve kendi mütalaalarının ve öğretilerinin böyle bir kullanışlılığının olmadığını düşünüyordu. Benzer bir şekilde İsmet Özel de kendisinin erdemini peşinde olduğunu, sözlerle veya sözleriyle kimseye bir fayda sağlamadığı inancındadır.

Özetleyecek olursak, edebiyat ile felsefe arasındaki irtibat iki disiplin arasındaki basit bir paslaşma veya yardımlaşma şeklinde değildir. Daha ziyade birbirine kaynaklık eden, birbirlerinde mündemiç olan bir irtibattır. Sokrates'ten çağlar sonra yaşayan İsmet Özel'in Sokrates'e şiirlerinde hayat vermesi, Sokratik bir erdem vurgusu yapması, çağdaşları ile ihtilafa düşmesi, manen yargılanması ve nihai olarak Sokratesçi savunmaya tutunması bu bağlantının gücüne önemli bir örnek olarak gösterilebilir.

I. İSNAT EDİLEN SUÇLAR

Sokrates M.Ö. 399 yılında, 'devletin tanıdığı Tanrıları tanımayıp, yeni Tanrılar üretmek ve gençleri yoldan çıkarmak' (Sokrates'in Savunması, 24b-c, Memorabilia 1.1.1, The Lives of Eminent Philosophers, 2.40) suçlamasıyla mahkemeye verilmiş ve ölüm cezasına mahkûm edilerek infazı gerçekleştirilmiştir. Ahmet Cevizci'nin bu gerekçeyi 'düzmece' olarak görmek gerektiği düşüncesini *Sokrates'in Yargılanması* kitabının yazarı Isidor Feinstein Stone da paylaşır. Ona göre Sokrates'in mahkemeye verilmesinin asıl nedeni mahkemede öne sürülen gerekçe değildir. Asıl problemlerin ilki Sokrates'in Yunan şehir devleti 'polis'in genel yapısına olan karşıtlığı idi. Bilindiği üzere, " 'polis' devletindeki bireyler hem hükmedilenler hem de hükümlerlendiler. Sokrates buna karşı çıkıyordu" (Stone, 2010: 23). Bir toplumda hüküm verenler ile kendileri hakkında hüküm verilenler aynı kişiler olamazdı. Çünkü her şeyden önce herkes aynı bilgi ve dolayısıyla erdem düzeyine sahip değildi. Bu anlamda, yöneticiler ile halk arasında bir ayrışmanın olması gerekiyordu. Ne var ki, 'polis' devletinin yapısı "sıradan insana saygınlık kazandırmıştı. Sokratik görüş ise aynı insanı küçük düşürmüştü. Bu uzlaştıramaz bir ayrışmaydı" (Stone, 2010: 62). Sıradan insanın kendisinin küçük düşürüldüğünü hissetmesi, başka bir deyişle ellerindeki hükmetme hakkının yanlış bir yaklaşım olduğunun Sokrates tarafından sürekli olarak gündeme getirilmesi sıradan insanı Sokrates'i mahkemeye verip ondan oç almaya kadar götürmüştür.

Erdem, Sokrates için vazgeçilmezdir. Her insan erdemli olamaz ve ancak erdemli insanlar diğer insanları yönetme yetkinliğine sahip olabilir ve olmalıdır. Erdemi bilgiye eşitleyen filozofa göre bu bilgiye herkes erişemeyeceği için, erişmiş olanlarla erişmemiş olanlar arasında pek tabii bir fark vardır. Bu fark, halkın kendi kendisini yönetemez bir kitle olduğunu gösterir (Stone, 2010: 61). Sıradan insan ile Sokrates arasındaki çatışma da işte burada yuvalanır çünkü bir tarafta düşünceleri uğruna her şeyi göze alan bir filozof diğer tarafta ise edinilmiş haklarını yitirmek istemeyen bir halk vardır. Bu uyuşmazlığın sonucunda da halk

Fatih Öztürk

Sokrates'in verdiği rahatsızlıktan kurtulmanın yolunu bu muhalif sesi kesmekte bulmuştur. Sokrates de savunmasında “ mahkûm olmamın nedeni sizin istediğiniz gibi davranmamış olmamdır” (Sokrates'in Savunması, 38d-e) diyerek müddeilerin gizli hareket noktalarının bu olduğunu ortaya koymaktadır. Ahmet Cevizci'nin yanı sıra birçok felsefecinin de ‘düzmece’ olarak adlandırdığı bu gerekçe gerçekten de aslında muhalif bir bireyin rahatsız edici bakış açılarından kurtulma gayretine bir maske olarak seçilmiş gözükmektedir.

İsnat edilen suçları değerlendirmesinde İsmet Özel de aslında gayet masum olduğunu dile getirir. Kendisinin işlediği öne sürülen suçlar hakikatte suç hüviyetinde değerlendirilebilecek hususlar değildir. Nitekim, *Celladıma Gülümserken* adlı şiirinde bunu;

*Bakın ben, birçok tuhaf
marifetimin yanısıra
ilginç ödeme yolları bulabilen biriyim
üstüme yoktur ödeme hususunda
sözün gelişi
üyesi olduğunuz dernek toplantısında
bir söyleve ne dersiniz?
Bir söylev: Büyük İnsanlık İdeali hakkında!
Yahut adınıza bir çekiliş düzenleyebilirim
kazanana vertigolar, nostaljiler
karasevdalar çıkar.*

*Yapılsın adil pazarlık
yapılsın yapılacaksa
işte koydum işlemeyi düşündüğüm suçları
sizin geçmiş hatalarınız karşısına. (Celladıma Gülümserken)*

şeklinde ortaya koymaktadır. Şair bütün insanlar günlük hayatlarında neler yapıyorlarsa kendisinin de aynı şeyleri yaptığı kanısındadır ve bu anlamda bir fevkaladelik yoktur durumunda. Müddeilerin iddiaları bu bakımdan yersiz, tutarsız ve sağlam bir temelden yoksundur. Bir başka deyişle cezayı gerektirmez. Bu noktadan hareketle İsmet Özel suçlayıcılarını şu alegoriler ile özetler:

*linç edilmem için artık bütün deliller elde
kazandım nefretini fahişelerin
lanet ediyor bana bakireler de. (Celladıma Gülümserken)*

Sokrates ise Savunmada geçtiği gibi kendisini suçlayanların çoğunu zaten tanımadığını, bu yüzden “gölgelerle savaşağını” (Sokrates'in Savunması, 18c-d), belirtir ve baş suçlayıcısı Meletos'a imalı bir şekilde “iyi ve vatansever Meletos” şeklinde hitap eder. Her iki düşünür için gerekçeler uydurma ve ceza

zarureti gerektirmeyen gerekçeler olmasının yanında suçlayıcıların da hakiki, dürüst ve doğruluk peşinde bireyler olmadığını söylemleri ile ifade etmektedirler.

II. ÖLÜM VE ADALET DÜŞÜNCESİ

Yukarıda bahsedildiği gibi bir gerekçe ile mahkemede duruşmaya götürülen Sokrates, karısının “Sokrates seni haksız olarak idama mahkûm ettiler” diye ağlamasına karşılık, “haklı olarak etselerdi daha mı iyi olurdu” (Arslan, 2010: 87) şeklinde cevap vermiştir. Demek ki o erdemli bir hayat sürmüş olmasının ölüme mahkûm edilmiş olmasına yol açtığını ve bunda da üzülecek bir durum olmadığını dile getirerek ölümü bile tebessüm ile karşılamıştır. Haklı yere idama mahkûm edilmiş olması ihtimali erdemsiz bir insan olduğu anlamına gelecekti.

İsmet Özel'in 1984 yılında yayımladığı şiirinin ismi şu şekildedir: *Celladıma Gülümserken Çektirdiğim Son Resmin Arkasındaki Satırlar*. Şiirin bu uzun serlevhası şiirin hem muhtevasını hem de bu muhtevayı ele alış tarzını tam olarak özetler niteliktedir. Şiir gerçekten de şairin kendi hayatının kendisi tarafından çekilen bir fotoğrafı şeklindedir. Aynı fotoğrafı yıllar önce Sokrates'in kendini savunması esnasında da görürüz. Nasıl ki Sokrates muhalif tutumu ve benimsediği değerleri taşıma noktasında gösterdiği titizlik sebebiyle mahkemeye verilmiş ve cezalandırılmış ve de bu cezayı tebessüm ile karşılamışsa, benzer şekilde İsmet Özel de kendisini suçlayanların yersiz iddialarına ve bu iddialarının sonucu oluşan mahkûmiyetini tebessüm ile karşılamaktadır.

1974 yılında İslami hayata ihtida etmeden önce İsmet Özel sosyalist bir paradigma çerçevesinde ve bu çevre için sanatını icra ediyordu. Fikirleri bu çevre içinde taraftar bulduğu kadar eleştiri de almıştır. 1974 yılındaki bu değişimden sonra İslami çevre içinde de benzer durumun da söz konusu olduğu görülmektedir. Yine muhalif bir düşünür olarak kabul edildi. Bir başka deyişle, İsmet Özel'de de hayatı boyunca değişmeyen şeylerin başında muhalif tutumu yer alır. Çünkü ona göre şiir toplum içinde bir başkaldırı ve başkaldıranların sesidir (Tüzer, 2008: 94). İşte bu muhaliflik özellikleri ve erdemi Sokrates ile Özel'i buluşturan paydaların en önemlilerinden birisidir ve bir tarafta ölümden korkmadığını söyleyen bir filozof diğer tarafta cellâdına gülümseyen bir şair vardır.

Onurlu bir ölümün onursuz bir hayattan daha değerli olduğu fikrinde olan Sokrates bu düşüncesini Akhilleos'un (Aşil'in) öleceğini bilmesine rağmen savaşa katılmasını örnek vererek pekiştirir. İsmet Özel ise ölüm noktasında bir partizan diriliği bekler:

*Ölürsem bir partizan gibi öleceğim
Azgın bir gebelik halinde (Partizan)*

Fatih Öztürk

Hayatları boyunca yaptıkları erdem vurgusu başlarına binbir türlü bela açsa da bu düşüncelerinden ne Sokrates ne de İsmet Özel vazgeçer. Çünkü hem Sokrates hem İsmet Özel ölümü ne bir son olarak görürler ne de doğal bir kötülük olarak. Sokrates'e göre "insan için zor olan ölümden kaçmak değil haksızlıktan kaçmaktır" Platon, Sokrates'in Savunması'nda ölümün bir hiçlik olmadığı aksine başka bir âleme göç olduğu düşüncesine sahip olduğunu belirtir. İsmet Özel de bir Müslüman olarak elbette bu düşüncededir. Bu bakımdan ölümü karşılarken insanın tereddüt etmesinin veya ondan korkmasının anlamı ve haklı bir tarafı yoktur. Mesela, Phaidon, diyalogunda Sokrates için ölüm iyi kişilerle buluşma umudunun başladığı noktadır (63b-c). Bu umuduna ek olarak, Savunma'da geçtiği gibi, hakiki ve adil yargılamanın da diğer dünyada mümkün olduğuna inanır. "Ölüm başka bir dünyaya yolculuksa ve herkesin dediği gibi, tüm ölenler o dünyada yaşıyorsa, söyleyin dostlarım ve hâkimlerim bana bundan daha büyük bir iyilik olabilir mi? Yerin altındaki dünyaya vardığında yolcu bu dünyadaki adalet dağıtıcılarından kurtulmuş olacak, orada, o dünyanın yargıçları olan gerçek hâkimleri bulacaktır." (Sokrates'in Savunması, 40e-41a) der. Savunmasının son bölümlerinde yer verdiği bu ümitlerinden hiçbir an şüphe etmez. Böylesi bir ümide sahip olan Sokrates ölümünden önce gayet huzurlu ve sakin. Phaidon adlı diyalogunda Sokrates ile konuşan Phaidon, Sokrates'in ölmeden önceki halini "Kendisine bağlı bulunduğum bir insanın ölmek üzere olduğu düşüncesi, bende bir acıma duygusu uyandırmadı; çünkü gözlerim önünde bulunan insan, mutlu bir insandı, Ekhekrates; hali, sözleri bunu gösteriyordu; ölüm karşısında öyle sakin, öyle asil bir hali vardı ki..." (58e) şeklinde ifadelendirmektedir. İsmet Özel'in umudu ise bir gün kendi hakkının teslim edileceği ve hakikatin tecelli edeceği yönündedir. Bunu da

*Yapılsın adil pazarlık
yapılsın yapılacaksa
işte koydum işlemeyi düşündüğüm suçları
sizin geçmiş hatalarınız karşısına.
Ne yapsam
döl saçan her rüzgarın
vebası bende kalacak
varsın bende biriksin
durgun suyun sayhası
yumuşatmayı bilen ateş
öğüt sahibi toprak
nasıl olsa geri verecek
benim kılıcımı. (Celladıma Gülümserken)*

mısraları ile ifadelendirir. Nasıl bir yol izlerse izlesin şairin nihayetinde suçlu addedileceğine dair ümitsizliği söz konusudur. Ancak bu ümitsizlik daha çok kabullenmişlik şeklindedir. Günün birinde haklı olduğunun anlaşılacağını

düşünür. Ancak şu an için ümitsizlik şairin dünyanın kendisinden rolünü oynayıp sahneyi kapatması minvalinde olduğu düşüncesi İsmet Özel'e hâkim gözüktür. Bunu hak etmediğini ise, Sokrates'in "beni öldürmekle ben değil siz kaybedeceksiniz" ve "beni mahkûm ettiğinizde sizi rahatsız edip hareketlendirecek bir 'at sineği bulamayacaksınız" ilavesinde bulunur. (Sokrates'in Savunması, 30e) derken, İsmet Özel de bu benzetmeye benzer bir şekilde kendisine 'haytalık' vasfını münasip görür: "haytanın biriyim ben, bunu bilsin insanlar" diyere benzer bir yakınma sergilemiştir:

*Ben oysa
herkes gibi
herkesin ortasında
burada, bu istasyonda, bu siyah
paltolu casusun eşliğinde
en okunaklı çehremle bekliyorum
oyundan çıkmıyorum
korkuyorum sıram geçer
biletim yanar diye
önümde bir yığın açalya
bir sürü çarkıfelek
gergin çenekli cesetleriyle
önümde binlerce çiçek
korkuyorum sıra sende
sen de başla ve bitir diyecek.
Yo, hayır
yapamaz bunu, yapmasın bana dünya
söyleyin
aynada iskeletini
görmeye kadar varan kaç
kaç kişi var şunun şurasında? (Celladıma Gülümserken)*

İnsanların faydalanabileceği ve her şeyin berrak bir şekilde var olduğu 'en okunaklı çehre'siyle bekleyen şair kendisine sen de 'başla ve bitir' denmesini hak etmediği inancındadır. Buna gerekçesi ise kendisi kadar kendisiyle hesaplaşmış, ruhuna özen göstermiş, özüne temas etmiş, samimi, iyi ve bilge kişilerin sayısının çok olmadığı yönündeki inancıdır. Sokrates de aynı düşüncüyü paylaşır ve kendisini yargılayanlara şu şekilde seslenir: "Biliniz ki, benim gibi bir adamı öldürmekle bana değil, kendinize zarar vereceksiniz. Meletos ve Anytus bana zarar veremezler. Kötünün iyiye zarar verdiği nerde görülmüş?" (Sokrates'in Savunması, 30e). İyi, kötüye zarar veremez. Zarar gibi gözüken şey yüzeyseldir. Bu, Sokrates ve İsmet Özel'in en önemli hareket noktalarından biridir. Asıl zararı

Fatih Öztürk

Sokrates ve İsmet Özel ortadan kaldırıldıktan sonra diğer insanların göreceği düşüncesi hem Sokrates'te hem de Özel'de hâkim gözükmektedir.

Platon'un *Kriton* diyalogu Sokrates idam cezasına mahkûm edildikten sonra cezasının infazına kadarki sürede kaldığı zindanda geçer. Bu diyalogda yine başkarakter Sokrates'tir. Kriton, Sokrates'i hapisten kaçırmak ister, bunun için Simmias ve Kebes gibi birçok arkadaşının gerekli bütün her şeyi yapacaklarının teminatını vererek onu ikna etmeye çalışır. Ancak Sokrates buna karşı çıkar. Haksız yere mahkûm edilmesine rağmen yasaları çiğnemenin yanlış olduğunu düşünür ve eğer hapisten kaçarsa insanlara inandığı doğruları artık neye dayanarak anlatacağını sorgular. Her ne olursa olsun yasaların çiğnenmemesi gerektiğine inanır. Kriton diyalogunda Platon hocası Sokrates'in ağzından şunları aktarır: "Cezamız ister hapis ister kamçı olsun, ceza sabırla karşılanmalı, ... kaçmamalı, geri çekilmemeli ve onun safını terk etmemeli, ister savaşta ister mahkemede, ya da başka bir yerde, kentinin ve ülkesinin ondan istediğini yapmalı" (51b-c). Sokrates gerçek adalet dağıtıcılarının bu dünyada olmadığını iddia eder ancak aynı zamanda yasaları ihlal etmeye de karşı gelir. Hatta haksız yere cezalandırıldığında bile yasalara 'boyun eğme'nin bir zaruret olduğu kanısındadır. Sokrates'in bu yaklaşımı İsmet Özel'in *Sebeb-i Telif* adlı şiirinde İsmet Özel'in eleştirel adalet anlayışı ile büyük ölçüde örtüşür.

İsmet Özel *Sebeb-i Telif* şiirini *Bir Yusuf Masalı* adlı şiir kitabında yayımlar. Bu şiir kitabını bir divan edasında yazar. Kitabın içindeki şiirler, münacaat, naat, sebeb-i telif gibi, bir divanda nasıl yer alırsa öyle yer alır. Bilindiği gibi divanın niçin yazıldığının açıklandığı bölüme ise sebeb-i telif denir.

Şair bu şiirinde, Kant'ın numen-fenomen anlayışını işler. Şiirin ikinci bölümünde ise Kant'ın mezar taşında yazan yazıya atıfta bulunarak eleştirel adalet anlayışını dile getirir. Nitekim şair şiirinde şöyle seslenir:

*Başkalarının aşkıyla başlıyor hayatımız
başkalarının düşünceleriyle değil.
"Üstümde yıldızlı gök" demişti Königsbergli
"içerimde ahlâk yasaı".
Yasa mı? Kimin için? Neyi berkitir yasa?
İster gözünü oğuştur, istersen tetiği çek
idam mangasındasın içinde yasa varsa.
Girmem, girmedim mangalara
Yer etmedi adalet duygusu
içimde benim
çünkü ben
ömrümce adle boyun eğdim. (Sebeb-i Telif)*

Adalet duygusunun içinde yer etmediği şair salt adalet duygusuna sahip olmadığı iddiasında değildir elbette. O bu dünyada adaletin doğru dağıtılmadığı düşüncesindedir. Sokrates ile bu noktada buluşan İsmet Özel “idam mangasındasın içinde yasa varsa” diyerek Sokrates’in yasaları çiğnememek adına cezasına razı olmasına atıfta bulunur. Yasaların ideal doğru veya iyiyi aramadığı açıktır şaire göre. Onun için “yasa mı? Kimin için?” diye sorar. Demek ki yasalar hep birileri içindir, doğru için değil. Her ne kadar yasalar kendi özünde doğru olsa bile uygulayıcıları tarafından yanlış tatbik edilebildiği için bu dünyada sağlanabilmesi muhtemel adalet duygusu iki düşünürde de pek itibar görmemiş gözüküyor. “Çünkü ben ömrümce adle boyun eğdim” mısraı ise şairin yasaları eleştirse de onların müeyyidelerine de hep boyun eğdiğini söyler.¹ Bu anlamda her iki düşünür zarar görseler de kendi doğrularından vazgeçmemiştir. Bu bağlamda, Sokrates ve Özel, yasaların yanlış olmasının başka bir şey ama ona sırf yasa olduğu için uymanın ise başka bir şey olduğunun ayırımına varmış ve hayatları boyunca ‘adle boyun eğme’ anlayışından asla vazgeçmemişlerdir. Konunun daha açık ve anlaşılabilir olması bakımından burada Sokratesin anti-Sofist tutumuna temas etmek yerinde olur.

III. ANTI-SOFİSTLİK

Hayatı boyunca sokaklarda gezerek, sıradan insanlara, onlardan hiçbir ücret talep etmeksizin, felsefe öğretmeye çalışmış olan Sokrates bir sokak filozofu olarak nitelendirilir. Onlarla birlikte, her zaman ve her yerde geçerli olan erdemli kavramların ne olduğunu aramaya ve onlara buldurmaya çalışmıştır. Asla kimseden daha bilgili olduğunu iddia etmemiş, karşısındakini sorularla yönlendirerek ve muhatabının söylediklerini başka sorularla çürüterek insanların ruhlarını doğurtma uğraşı vermiştir. Bütün bu uğraşları için hiçbir zaman ücret de talep etmemiştir. Sokrates kendisinden önceki doğa filozofları gibi doğa ile de ilgilenmemiştir. O, Sofistlerin yaptığı gibi insanla ilgilenmiştir. Ancak ne var ki Sofistlerle olan tek benzerliğinin de her iki yaklaşım türünün de insana odaklanmasıdır. Onun dışında Sokrates ile Sofistler derin düşünce ayrılıklarına sahiptirler.

Milattan önce beşinci yüzyılda ün kazanan Sofistler bir okula bağlı değillerdi ve aynı konuları öğretiyor da değillerdi. Ancak onların en temel ortak özellikleri, “tüm Yunanistan’ı belirli bir ücret karşılığında, genel konuşma gösterileri sunarak, retorik ve ‘politik yetkinlik’ öğreterek dolaşan birer hatip olmalarıydı” (Versényi, 2007: 12). Bu sayede birçoğunun büyük servetler elde ettikleri de bilinmektedir. Sofistlere göre, önder bir kişi yalnızca iyi yolun ne olduğunu bilmekle yetinmemeli aynı zamanda bu politikayı başkalarını ikna

¹ Bu mısra ile ilgili muhtemel bir başka yorum ise burada geçen “adle” boyun eğme sözündeki “adl” kelimesinin Allah’ın isimlerinden biri olması sebebiyle İsmet Özel’in kendisinin ancak ve ancak Allah’a ve onun adaletine boyun eğdiği yönünde yapılabilir.

Fatih Öztürk

edebilecek muktedirliğe sahip olmalıdır (Versényi, 2007: 13). M.Ö. 5.'inci yüzyılda yaşayan ve büyük bir Sofist olan Protagoras'ın rölativizmi Sofistlik açısından büyük bir öneme haizdir. Çünkü bu rölativizme göre "insan her şeyin ölçüsüdür" (Arslan, 2010: 28). Protagoras'a göre her şeyin ölçüsünün insan olması tek bir doğru yerine kişiye göre doğru, tek bir iyi yerine kişiye göre iyi yaklaşımını ortaya çıkarmıştır ki bu yaklaşım sonraki Sofistler tarafından da benimsenmiştir.

Retoriğin öğretilmesi ve kullanılması ise ilk Sofistlerde 'aydınlatma' görevini üstlenmişken gittikçe 'haz' ve insanın arzu ettiği şeyi gerçekleştirmesi için müracaat edebileceği bir metot şekline dönüşmüştür. Sokratik Hümanizm adlı eserin yazarı Lazslo Versényi bu dönüşümü şu şekilde açıklar: "Protagoras'ın Hesiodos ve Solon'u izleyerek, *logosun* eğitici işlevini tanıdığı ve insanı eğitmek ve iyileştirmek için, kaba kuvvete tamamen karşıt bir şey olarak, iknayı geliştirdiği yerde, Gorgias'ın sözün önemini ve gücünü vurgulayan *logos* anlayışı, kendisini, insanı aydınlatmak yerine onu hoşnut edeni ona haz ve içinde bulunduğu durumdan kaçma olanağı veren lirik ozanlara yaklaştırdı" (2007: 58). Protagoras, Gorgias ve Hippias gibi ilk ve büyük Sofistler tarafında keşfedilen retorik daha sonra gelen Sofistler tarafından yozlaştırıldı. Retorik gittikçe içi boş bir didişme ve aldatma halini almaya başladı. İnsanların farklı ortamlarda işlerine yarayacak bir retorik anlayışı gerçek diyalektikle demagoji ve rasyonel argümanla duygusal ikna arasındaki ayrımı yapmayan Sofistler tarafından parlatıldı (Versényi, 2007: 70). İşte böylesi bir yola sürüklenen Sofistlik yaklaşım Sokrates'in felsefi faaliyetini göstereceği alanın da temellerini hazırlamış oluyordu. Sokrates bunlarla mücadeleye girişecekti çünkü Sofistler eğitim yapıyorlardı ancak görelilik üzerinde de ısrar ediyorlardı. Bu yüzden genel-geçer tanımların ulaşılabılır olduğuna inanmıyorlardı ve genel tanımlar ortaya koyma noktasında hiç gönüllü değillerdi. Sokrates ise tümel olarak uygulanabilir formel tanımlar bulmanın kaçınılmazlığını vurguladı (Versényi, 2007: 78). Örneğin, Sokrates, 'genel olarak iyi nedir?, nitelikleri nelerdir?' gibi sorularla ilgileniyordu. Mahkemede başarılı olmak için iyi ve emin bir yol olarak kullanılan retorik Sokrates tarafından tasvip edilemezdi. Bu yüzden Sokrates sürekli Sofistlerle mücadele etmiş ve kendisinin asla bir Sofist olmadığını söylemiştir. İsmet Özel de *Celladıma Gülümserken Çektirdiğim Son Resmin Arkasındaki Satırlar* şiirinde anti-Sofist bir tavır takınır. Bilhassa kelimelerden hareketle kimseye bir fayda sağla(ya)mayacağını belirtir:

Sözlerim var köprüleri geçirmez

Kimseyi ateşten korumaz kelimelerim. (Celladıma Gülümserken)

Yukarıda da belirtildiği gibi Sofistler retorığı belirli bir işi halletmek için, mahkemede savunma yapma gibi, bir alet olarak kullanırlardı ve sonuç odaklı bir

bakış açıları vardı. Gayesi insanlara muvakkat bir başarı, rahatlık ve huzur sunmak olmayan İsmet Özel tıpkı Sokrates'te olduğu gibi kişiye göre fayda sağlayan tikel durumların veya doğruymuş gibi görünenin değil, gerçek doğrunun peşindedir.

SONUÇ

Felsefe ile edebiyat arasındaki ilişki herhangi iki disiplin arasındaki ilişki gibi değildir. Aralarındaki irtibat daha yoğun ve güçlüdür. Her şeyden önce her ikisinin de zihinsel bir faaliyet olması, belirli bir entelektüel altyapı ve bakış açısı gerektirmesi, edebî eserlerin bir ölçüde felsefi, felsefi eserlerin de bir ölçüde edebî olması her iki disiplini birbirinden beslenen ve çoğu zaman birleşerek aynı denize dökülen iki ırmak gibi olmalarını sağlar.

Sokrates insanlık tarihinin en büyük filozoflarından biri iken İsmet Özel de edebiyatta önemli bir mihenk taşıdır. Sokrates'in yüzyıllar önce sergilemiş olduğu cesaret, erdem ve bilgelik tutkusu onu çağlar boyu farklı kişilere bir ilham kaynağı haline getirmiştir. İsmet Özel'in şiirleri ve düzyazıları incelendiğinde bu esin kaynağına müracaat ettiği görülür. Sokrates'te olduğu gibi düşünceleri ile hayatı arasında bir tutarlılık olmasına özen gösteren şair, onursuz bir hayat yerine onun yaptığı gibi onurlu bir ölümü tercih ettiğini söyler. Çünkü ölüm her ikisi için de bir hiçlik veya yok oluş değil aksine huzur, adalet ve hakikat kapısı olarak belirir. Ruhuna özen gösterip erdemli olmanın her şeyin üstünde olduğu düşüncesi her iki düşünürde de mevcuttur. Kimseye geçici bir yarar sağlama peşinde olmayıp genelgeçer doğruların ve iyilerin arayışı içindedirler. Sokrates ile İsmet Özel'in yaşadıkları dönem arasında yaklaşık olarak iki buçuk milenyum olmasına rağmen düşünceleri, tabii tutuldukları muamele ve bu muameleyi karşılayış biçimleri bakımından aralarındaki mesafe yok denecek kadar azdır.

KAYNAKÇA

ARSLAN, Ahmet, İlkçağ Felsefe Tarihi 2: Sofistlerden Platon'a, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul 2010.

AYTAÇ, Gürsel, Genel Edebiyat Bilimi, Say Yayınları: İstanbul, 2003.

CEVİZCİ, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Say Yayınları, 2011.

CEVİZCİ, Ahmet, Felsefe Tarihi, Say Yayınları: İstanbul, 2011.

KSENOPHON (1994), *Sokrates'ten Anılar*, (çev. C. Şentuna), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Fatih Öztürk

LAERTIUS, Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları Ve Öğretileri*. (çev. C. Şentuna), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ÖZEL, İsmet, “Celladıma Gülümserken Çektirdiğim Son Resmin Arkasındaki Satırlar”, İ. ÖZEL içinde, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri* (s. 231-238), Şule Yayınları: İstanbul, 2009.

ÖZEL, İsmet, “Sebeb-i Telif”, *Bir Yusuf Masalı* (s. 14-16), Şule Yayınları: İstanbul, 2004.

ÖZEL, İsmet, “Partizan”, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri* (s. 65-70), Şule Yayınları: İstanbul, 2009.

PLATON, Toplu Diyaloglar I, Yargı Yayınevi: Ankara, 2007.

SCHUSTERMAN, Richard, “Philosophy as Literature and More than Literature”. *A Companion to the Philosophy of Literature* (s. 7-21), Wiley & Blackwell Publishing: West Sussex, 2009.

STONE, Isidor Feinstein, *Sokrates'in Yargılanması*. (çev. M. Atalay), İz Yayıncılık: İstanbul, 2010.

TÜZER, İbrahim, İsmet Özel Şiire Damıtılmış Hayat, Dergah Yayınları: İstanbul, 2008.

VERSÉNYİ, Lazslo, Sokratik Hümanizm, (çev. A. Cevizci), Sentez Yayıncılık: İstanbul, 2007.

WITTGENSTEIN, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Routledge & Kegan Paul: London, 1961.